บทความวิชาการ

การบูรณาการ : การจัดการศพสนามทางทหารสู่การช่วยเหลือประชาชนในเหตุภัยพิบัติรุนแรง

Integration: The military field funeral arrangements to help people in severe disasters

พิสิษฐ์ ผาสุข
กรมพลาธิการทหารบก
ถนนติวานนท์ ตำบลท่าทราย อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี 11000

Pisit Pasuk
Quartermaster Department, Royal Thai Army
Tiwanon Road Tha Sai Subdistrict, Mueang Nonthaburi District, Nonthaburi Province 11000
E-mail: pisit.p2536@hotmail.com

วันที่รับบทความ : 5 กรกฎาคม 2565
วันที่แก้ไขบทความ : 25 กรกฎาคม 2565
วันที่ตอบรับบทความ : 10 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

สถานการณ์ในปัจจุบันผู้คนทั่วโลกกำลังเผชิญกับความเสี่ยงจากภัยพิบัติที่อาจเกิดขึ้น อาทิเช่น ภัยพิบัติจากแผ่นดินไหว อุทกภัย อัคคีภัย ดินโคลนถล่ม พื้นที่สารเคมีรั่วไหล สึนามิ(tsunami) เป็นต้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะส่งผลให้เกิดความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน โดยเฉพาะประชานที่เสียชีวิตในพื้นที่เกิดภัยพิบัติจากบทเรียนในเหตุการณ์ “สึนามิ”คลื่นยักษ์ถล่มประเทศไทยเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547พบว่า มีผู้เสียชีวิตประมาณ 5,400 คน การจัดการกับศพผู้เสียชีวิตจำนวนมากนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง ส่วนสำคัญคือหน่วยงานที่ต้องรับผิดชอบเรื่องการจัดการศพของผู้เสียชีวิตในสถานการณ์วิกฤตินี้ ควรมีรูปแบบการปฏิบัติที่ชัดเจนมีการบริหารจัดการที่ดี และมีความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สำหรับหน่วยงานในกองทัพเองหน่วยเหล่าที่มีบทบาทเรื่องการจัดการศพคือเหล่าทหารพลาธิการ ซึ่งจะดำเนินการเฉพาะศพทหารที่เสียชีวิตระหว่างการสู้รบในยามสงครามเท่านั้นหากนำมาพัฒนาต่อยอดเพื่อใช้สำหรับดำเนินการต่อศพผู้เสียชีวิตจำนวนมากจากเหตุภัยพิบัติการนำองค์ความรู้ในเรื่องการศพสนามของกองทัพมาพัฒนาเป็นแบบแผนหรือกำหนดเป็นแนวทางการปฏิบัติ ทั้งขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงาน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดทำเป็นมาตรฐานร่วมกัน รวมไปถึงความร่วมมือกันระหว่างประเทศในการจัดการความเสี่ยงจากเหตุภัยพิบัติทั่วโลกจะสามารถคลี่คลายสถานการณ์อันเลวร้ายนี้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : การจัดการศพสนาม, ผู้เสียชีวิต, ภัยพิบัติ

Abstract

According to the current situation, people around the world have to confront with the risks of disasters such as earthquake, flood, wildfire, landslide, chemical spill areas, Tsunami, etc. When this disaster happened, it results in the loss of both lives and properties,especially people who die in these disaster areas. For example, when Tsunami, huge wave hit Thailand on December 26, 2004. 5,400 dead bodies have been found and it hugely necessary to take responsibility as the authorities manage deceased bodies property when there is a disaster. There should be a clear action plan, goodmanagement and cooperation form authorities to authorities. For Quartermaster Department, Royal Thai Army plays a role in funeral management which is responsible in processing only the bodies of soldiers who passed away during the war.If the government brings the model of the management of deceased bodies of soldiers in the war to be carried out for the funeral of the victims of disaster by either developing a plan or setting a guideline for the whole process and work with other authorities in order to classify a common standard including international cooperation in managing the risks of disasters around the world that relieve difficult situation more effectively.

Keywords: field funeral arrangements, dead person, disaster

บทนำ

สังคมในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เรียกว่า ยุค “สังคมฐานความรู้” (knowledge-based society) ซึ่งมีการพัฒนาก้าวข้ามทรัพย์สินทางปัญญาสู่ภูมิปัญญามหาชน สำหรับองค์ความรู้เรื่องการจัดการต่อศพของทหารในกองทัพที่เสียชีวิตในระหว่างการสู้รบเริ่มมีการดำเนินการและวิธีปฏิบัติอย่างเป็นระบบครั้งแรกในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 หลังจากการสู้รบนั้นเสร็จสิ้นลงโดยหน่วยแพทย์ทหารของกองทัพสหรัฐอเมริกาเพื่อแก้ปัญหาเรื่องสุขาภิบาลและการอนามัยภายในกองทัพด้วยการจัดระบบและวิธีการดำเนินการต่อศพทหารขึ้นมาใช้ในกองทัพ เพื่อรักษาขวัญกำลังใจของทหาร ทายาทของทหารผู้เสียชีวิตและประชาชนให้เกิดความเชื่อมั่นต่อรัฐบาล จนกระทั่งพัฒนาไปสู่หลักปฏิบัติที่สำคัญของหน่วยทหารเรียกว่า “การศพสนาม” เริ่มตั้งแต่วิธีการพิสูจน์ทราบเพื่อระบุตัวตนของทหาร การบริหารจัดการศพ การฝังศพ การแจ้งข่าวให้ญาติทหารได้รับทราบและการนำร่างทหารนั้นกลับสู่ประเทศมาตุภูมิของตนเองเพื่อมาดำเนินการตามหลักศาสนาได้อย่างเหมาะสมและสมเกียรติจากที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งหลักการเหล่านี้จะสามารถนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทและแผนรองรับภัยพิบัติอย่างไรได้บ้างเพื่อเตรียมการที่จะรองรับเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้

แนวคิดการจัดการศพสนามในยามสงคราม (กองทัพบก, 2513)

ในภาวะยามศึกสงคราม กองทัพจะมีหน่วยเหล่าที่ดำเนินการเรื่องการศพสนามโดยตรงคือเหล่าทหารพลาธิการ จะมีหน้าที่ดำเนินการงานการทะเบียนศพ พิสูจน์ทราบ การดำเนินกรรมวิธีต่อศพทหารและนำศพทหารที่เสียชีวิตจากการสู้รบในพื้นที่เขตยุทธบริเวณ (พื้นที่ในแนวหน้า) กลับมายังพื้นที่แนวหลัง เพื่อให้ญาติของทหารที่เสียชีวิตได้นำไปประกอบพิธีทางศาสนา โดยหน่วยเล็กที่สุดและอยู่หน้าแนวของพื้นที่การสู้รบในเขตยุทธบริเวณคือ หมวดการศพ กองทหารพลาธิการกองพล ที่บรรจุมอบไว้ให้กับหน่วยทหารระดับกองพลขึ้นไป

พื้นที่จัดการศพสนาม : จะถูกแบ่งออกเป็น 3 พื้นที่จากพื้นที่ด้านหน้าส่งต่อมายังพื้นด้านหลังคือ

1. ตำบลรวบรวมและส่งกลับเป็นพื้นที่ส่วนปฏิบัติการแรกสุดหรือเรียกว่า ณ ตำบลรวบรวมศพ (หน้า) ศพที่ได้จากการค้นหา/ตรวจพบ จะถูกนำมาส่งและรวบรวมในพื้นที่นี้เป็นพื้นที่แรกโดยจะทำหลักฐานและพิสูจน์ทราบเพียงเบื้องต้นเท่านั้น

2. ตำบลรวบรวมพิสูจน์ทราบและส่งกลับ เป็นพื้นที่ส่วนปฏิบัติการที่อยู่ถัดลงมาจาก ตำบลรวบรวมและส่งกลับ ณ ตำบลรวบรวมศพ (หน้า) ศพจะถูกรวบรวมและส่งต่อมายังพื้นที่นี้ เพื่อทำการพิสูจน์ทราบเป็นรายบุคคลอย่างละเอียด

3. สุสานชั่วคราว/สุสานฝังศพทหาร

งานการทะเบียนศพ : เป็นการดำเนินการเกี่ยวกับการทำทะเบียนศพ เริ่มตั้งแต่การรับศพจากพื้นที่การสู้รบนำมาพิสูจน์ทราบเพื่อระบุตัวบุคคลและเตรียมการส่งศพกลับไปตำบลรวบรวมศพหรือสุสานชั่วคราวโดยมีเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องคือ เจ้าหน้าที่ส่วนอำนวยการ นายทหารการทะเบียนศพ และเจ้าหน้าที่หมวดการศพ

การดำเนินกรรมวิธีต่อศพทหาร (ณ ตำบลรวมรวม พิสูจน์ทราบและส่งกลับ)

1. การค้นหา ฟื้นฟูและส่งศพกลับ ศพและทรัพย์สินจะถูกส่งกลับไปตามขั้นตอนจากตำบลรวบรวมและส่งกลับตามลำดับ รวมทั้งผู้ที่เสียชีวิตในสถานีปฐมพยาบาลหรือเสียชีวิตลงระหว่างทางจะถูกส่งกลับมายังตำบลรวบรวมศพนี้ ซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่ดำเนินกรรมวิธีฟื้นฟูศพ จัดทำทะเบียนศพ พิสูจน์ทราบรายบุคคลและส่งศพกลับไปยังสุสานชั่วคราว หรือสุสานฝังศพทหารถาวร

2. การพิสูจน์ทราบ เป็นกรรมวิธีที่กระทำโดยต่อเนื่องตั้งแต่ตำบลที่พบศพ ตำบลรวบรวมและส่งกลับตำบล

รวบรวมพิสูจน์ทราบและส่งกลับตามลำดับกระทำเรื่อยมาทุกขั้นตอนการส่งกลับ ซึ่งประเภทการพิสูจน์ทราบปกติแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

ศพที่พิสูจน์ทราบได้ (Identified Deceased Body) ได้แก่ ศพที่มีวัตถุประจักษ์พยาน ยืนยันชัดได้ว่าผู้ตายเป็นใคร

ศพที่พิสูจน์ทราบไม่ได้ (Unidentified Deceased Body) ได้แก่ ศพที่ไม่มีวัตถุประจักษ์พยานยืนยันให้เชื่อถือได้หรือมีแต่ก็ขัดกัน

การส่งกลับ

ศพและทรัพย์สินส่วนตัวจะถูกส่งกลับไปยังตำบลรวบรวมศพหรือสุสานของกองทัพ โดยปกติศพที่จะส่งกลับไปยังตำบลรวบรวมศพหรือสุสานไม่ควรนานเกิน 24 ชั่วโมง ศพต้องได้รับห่อหุ้มและอาจฉีดยาป้องกันการแพร่เชื้อ และปกปิดยานพาหนะขณะมีการบรรทุกเคลื่อนย้าย, ศีรษะศพหันไปทางหน้ารถเสมอ ขั้นนี้เปลพยาบาลอาจไม่จำเป็น หลีกเลี่ยงการเคลื่อนย้ายไปในย่านชุมชนและหน่วยทหาร เอกสาร หลักฐานต้องส่งไปกับศพมีผู้ควบคุมติดไปกับศพและทรัพย์สินส่วนตัวและเอกสารขณะศพรอการส่งกลับต้องจัดเวรยามอย่างน้อย 2 คน เฝ้าอยู่ตลอดเวลา

การฝึกร่วมระหว่างคณะทำงานผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทหารกับคณะทำงานผู้เชี่ยวชาญด้านการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมและการบรรเทาภัยพิบัติ (ADMM-Plus Military Medicine-Humanitarian Assistance and Disaster Relief Joint Exercise 2016 : AM-HEx2016) (สถานทูตสหพันธรัฐรัสเซียประจำราชอาณาจักรไทย, ออนไลน์, 2559)

เมื่อ พ.ศ. 2549 กระทรวงกลาโหม ได้จัดการฝึกร่วมระหว่างคณะผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทหาร (EWG on MM) กับคณะผู้เชี่ยวชาญด้านการช่วยเหลือทางด้านมนุษยธรรมและการบรรเทาภัยพิบัติ (EWG on HADR) ภายใต้กรอบการประชุมของรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียน กับรัฐมนตรีกลาโหมคู่เจรจา (ADMM-Plus) โดยมีประเทศประเทศกลุ่มอาเซียนและประเทศคู่เจรจาในขณะนั้น เข้าร่วมการฝึกรวมจำนวนทั้งสิ้น 18 ประเทศ มีผู้เข้าร่วมการฝึกรวม 2,000คน

สถานการณ์การฝึก

เป็นการฝึกร่วมกันระหว่างการบรรเทาภัยพิบัติและแพทย์ทหารโดยมีสถานการณ์สมมุติว่าเกิดแผ่นดินไหวในทะเล ทำให้เกิดคลื่นสึนามิพัดเข้าทำลายพื้นที่ชายฝั่ง จำลองสถานการณ์ภัยพิบัติขนาดใหญ่ซึ่งมีการฝึกที่สำคัญประกอบด้วย

1. การฝึกประกอบกำลัง (Force Integration Training :FIT) เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้เทคนิคและสร้างความคุ้นเคยในการปฏิบัติ การใช้เครื่องมือและการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างชุดปฏิบัติการของแต่ละประเทศ

2. การฝึกปัญหาที่บังคับการ (Command Post Exercise: CPX) เป็นการฝึกการแก้ปัญหา ในที่บังคับการเพื่อทดสอบกลไกการทำงานของศูนย์แพทย์ทหารอาเซียนและศูนย์ประสานงานนานาชาติ (MNCC และ ACMM) ณ ศูนย์แพทย์ทหารอาเซียน ใช้พื้นที่จริง ณ กรมแพทย์ทหารบก กรุงเทพมหานคร

3. การฝึกภาคสนาม (Field Training Exercise: FTX) เป็นการฝึกปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบภัยในสถานการณ์ต่าง ๆ และโครงการเพื่อสาธารณประโยชน์ (Humanitarian Civic Action: HCA) เพื่อพัฒนาสัมพันธ์กับประชาชนในพื้นที่ประกอบด้วยการฝึกการเคลื่อนย้ายกำลังพล การช่วยเหลือผู้ประสบภัยในสถานีอาคารถล่ม พื้นที่สารเคมีรั่วไหล ค่ายอพยพ พื้นที่ถูกตัดขาด การกู้ภัยทางทะเล โรงพยาบาลสนาม เรือพยาบาล และการเคลื่อนย้ายผู้ป่วยด้วยอากาศยาน โดยจำลองสถานการณ์ภัยพิบัติเป็นสถานีฝึกต่าง ๆ ซึ่งในการฝึกร่วมผสมในครั้งนี้ได้จำลองสถานการณ์การเกิดเหตุภัยพิบัติขนาดใหญ่ และร้องขอทีมช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จากมิตรประเทศ เข้าทำการฝึกค้นหาช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ การอพยพผู้ประสบภัยออกจากพื้นที่ ซึ่งนอกจากทำการฝึกให้ความช่วยเหลือด้านการแพทย์แล้ว ยังมีการสาธิตการดำเนินกรรมวิธีต่อศพผู้ประสบภัยพิบัติที่เสียชีวิตเป็นครั้งแรก องค์ความรู้เรื่องการศพสนามของกองทัพ จึงได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการฝึกสาธิตเรื่องการทะเบียนศพ พิสูจน์ทราบศพประชาชนที่พิสูจน์ทราบไม่ได้ (Deceased Body Identification for unknow bodies) ร่วมกับแพทย์ทหารทีมพิสูจน์อัตลักษณ์กองทัพบก (Army Disaster Victim Identification) การดำเนินกรรมวิธี

รูปที่ 1 การจัดกองอำนวยการ

รูปที่ 2 การจัดจุดลงทะเบียนศพ

ที่มา : ผู้เขียน

ต่อศพ การจัดการศพรวมถึงกรรมวิธีส่งคืนศพให้กับทางญาติผู้เสียชีวิต

แนวคิดการจัดการศพสนามในสถานการณ์เกิดภัยพิบัติขนาดใหญ่ (กองทัพบก, 2513)

เนื่องจากศพประชาชนผู้ประสบภัยส่วนใหญ่เป็นศพที่พิสูจน์ทราบไม่ได้ (Unidentification Deceased Body) ดังนั้นในขั้นตอนการทะเบียนศพ การพิสูจน์ทราบ และการจัดการศพจะต้องใช้ความละเอียดลออสูงและใช้เวลาในการดำเนินการมากกว่า จึงได้บูรณาการความรู้เรื่องการศพสนามที่มีอยู่เดิมมาประยุกต์ใช้ในการฝึกสาธิต ประกอบด้วยดังนี้

1. กองอำนวยการ

มีหน้าที่ในการ อำนวยการ ประสานงาน รับเรื่องและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศพ ผู้เสียชีวิตและข้อมูล ผู้สูญหาย พิสูจน์อัตลักษณ์บุคคล รวบรวมพยานหลักฐานจากญาติผู้สูญหายที่มาติดต่อขอรับศพ ตรวจสอบความถูกต้องก่อนจะอนุมัติศพให้ญาติรับไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีเจ้าหน้าที่หลักประกอบด้วย นายแพทย์ เจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ และเจ้าหน้าที่จัดการศพ (พลาธิการ)

2. จุดลงทะเบียนศพ (Grave Registration Point)

เป็นจุดแรกที่มีการดำเนินกรรมวิธีต่อศพผู้เสียชีวิต โดยผู้นำส่งศพ จะนำศพจากพื้นที่ประสบภัยพิบัติ/พื้นที่เกิดเหตุ หรือจากโรงพยาบาลสนามมาส่ง ณ จุดลงทะเบียน โดยเจ้าหน้าที่ทะเบียนการศพ จะออกหมายเลขประจำศพ จัดทำทะเบียนกลาง รวมทั้งคัดแยกประเภทที่มาของศพจากพื้นที่ต่าง ๆ

3. พื้นที่ชำระล้างสารเคมี (Decontamination Area) (กรณีปนเปื้อนเชื้อโรคหรือสารพิษ)

เป็นพื้นที่อันตรายมีความเสี่ยงในการปนเปื้อน สารเคมี/สารพิษ เจ้าหน้าที่ทุกคนที่ปฏิบัติงานในพื้นที่นี้จะต้องสวมหน้ากากป้องกันไอพิษ ถุงมือ ชุดป้องกันสารเคมีและสารพิษ รวมทั้งหลีกเลี่ยงการสัมผัสกับศพหรือสิ่งที่ติดมากับศพโดยตรง การจัดตั้งพื้นที่ชำระล้างสารเคมี จะต้องมีพื้นที่กักเก็บน้ำที่ปนเปื้อนสารเคมี จากการชำระล้างสารเคมี เพื่อบำบัดหรือทำลายสารเคมี/สารพิษ

4. พื้นที่ทำความสะอาดศพและตกแต่งบาดแผล (De-

รูปที่ 3 พื้นที่ชำระล้างสารเคมี

รูปที่ 4 พื้นที่ทำความสะอาดศพและตกแต่งบาดแผล

รูปที่ 5 พื้นที่พิสูจน์อัตลักษณ์บุคคล

ที่มา : ผู้เขียน

ceased Body Cleaning and Wound Dressing Area) เป็นพื้นที่ทำความสะอาดศพ เพื่อชำระล้างสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ที่อาจปนเปื้อนมากับศพ รวมทั้งการ คัดแยกทรัพย์สินที่ติดมากับศพเก็บใส่ถุงทรัพย์สิน, บันทึกหลักฐานเกี่ยวกับศพ, บันทึกภาพผู้เสียชีวิตและพิมพ์ลายนิ้วมือเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศพให้ได้มากที่สุด

5. พื้นที่พิสูจน์อัตลักษณ์บุคคล (Disaster Victim Identification Area)

เจ้าหน้าที่แพทย์สนามจะทำการพิสูจน์ทางนิติวิทยาศาสตร์ในการระบุเพศ อายุ รอยสัก แผลเป็น ตำหนิ สีผิว เอกลักษณ์เด่นของร่างกาย สาเหตุและระยะเวลาของการเสียชีวิต จากนั้นจะทำการผ่าเปิดช่องอกของศพ ทำการเก็บเนื้อเยื่อ กระดูก ฟัน เกร็ดเลือด เพื่อเก็บข้อมูลจากศพ นำไปตรวจสอบ DNA เป็นข้อมูลเอกลักษณ์สำคัญในการระบุตัวบุคคล และบันทึกข้อมูลลงใน แบบฟอร์ม PM (Post Mortem)

รูปที่ 6 พื้นที่เก็บศพชั่วคราว

รูปที่ 7 พื้นที่ติดต่อญาติ

ที่มา : ผู้เขียน

6. รถห้องเย็นหรือพื้นที่ห้องเย็นรักษาศพ

เป็นพื้นที่เก็บรักษาและคงสภาพร่างผู้เสียชีวิตให้เสียหายน้อยที่สุดจะมีลักษณะเป็นห้องรักษาอุณหภูมิ -2 องศาเซลเซียส เพื่อรอการพิสูจน์อัตลักษณ์บุคคล โดยสามารถเก็บศพได้จำนวน 120 ศพ ไว้เป็นเวลา 72 ชั่วโมง

7. พื้นที่เก็บศพชั่วคราว (Temporary Corpse Storage Area)

พื้นที่เก็บศพที่ผ่านการพิสูจน์อัตลักษณ์บุคคลเรียบร้อยแล้ว และรอญาติ/ผู้รู้จักมาติดต่อขอรับศพ

8. พื้นที่ซักถาม/ติดต่อญาติ (Family Assistance Center)

เป็นพื้นที่เก็บข้อมูลจากผู้รู้จักหรือญาติผู้เสียชีวิตหรือสูญหาย โดยมีการเก็บข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ เช่น รูปร่าง การแต่งกาย ทรัพย์สิน พื้นที่พบเจอภัยพิบัติ รวมทั้งการเก็บ DNA ของญาติเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลศพที่ผ่านกระบวนการจัดการศพแล้ว นอกจากนี้ยังมีการติดป้ายประกาศผู้สูญหาย โดยนำข้อมูล รูปถ่าย จากญาติ และมีการติดป้ายประกาศข้อมูลศพที่ผ่านกระบวนการพิสูจน์อัตลักษณ์บุคคลแล้ว เพื่อให้ญาติที่มาติดต่อขอรับศพได้ทำการตรวจสอบยืนยันเบื้องต้น

แผนผังที่ 1แนวทางการดำเนินกรรมวิธีต่อศพสนามในสถานการณ์เกิดภัยพิบัติขนาดใหญ่

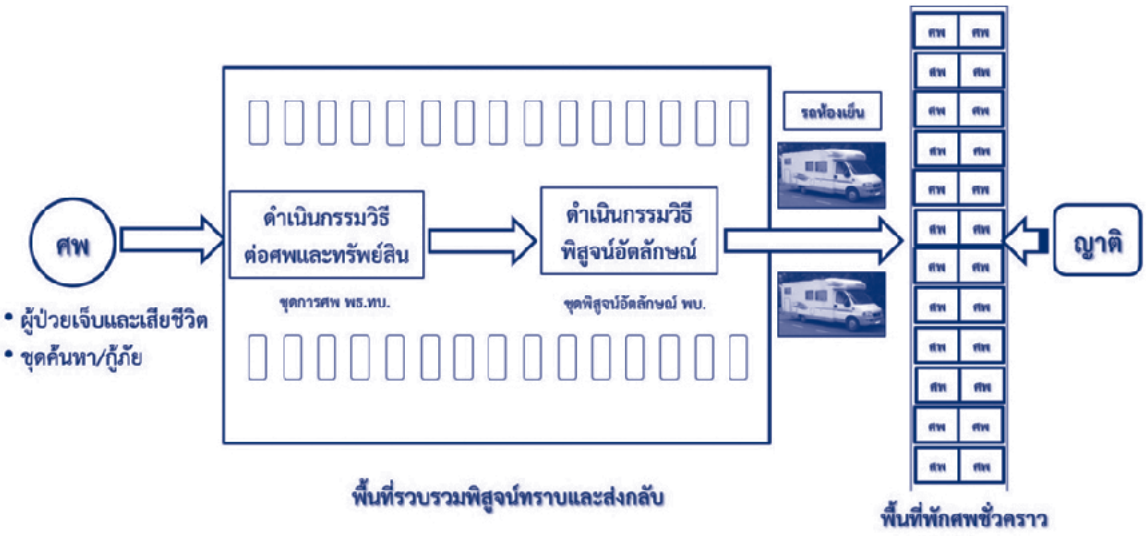

ที่มา: กองทัพบก, 2513

แนวทางการดำเนินกรรมวิธีต่อศพสนามในสถานการณ์เกิดภัยพิบัติขนาดใหญ่ (กองทัพบก, 2513)

1. เมื่อสถานการณ์ภัยพิบัติคลี่คลายลง ในพื้นที่นั้นต้องจัดให้มีการค้นหาและส่งกลับโดยเร็วที่สุด โดยชุดค้นหาและกู้ภัยจะดำเนินการคัดแยกระหว่างผู้ป่วยเจ็บนำส่งโรงพยาบาลสนามก่อนเป็นลำดับแรก สำหรับศพผู้เสียชีวิตในที่เกิดเหตุ จะแยกไว้ในพื้นที่ที่พบศพใกล้ที่สุดและทำการฟื้นฟูศพขั้นต้นเสียก่อน เพื่อรอการส่งกลับโดยเจ้าหน้าที่ขนส่งศพ ในขั้นนี้ไม่ต้องถอดเสื้อผ้าและทรัพย์สินที่พบเห็นออกจากศพ เพื่อช่วยให้ชิ้นส่วนที่มีคุณค่าในการพิสูจน์ทราบคงอยู่ และต้องจัดทำใบบันทึกการค้นหาศพในสนามขึ้นมาติดไว้อยู่กับศพระหว่างนำส่งมายังพื้นที่รวบรวมพิสูจน์ทราบและส่งกลับ โดยศพผู้ประสบเหตุที่ถูกนำมาส่งจะมีอยู่ 3 ลักษณะคือ

ศพที่เสียชีวิตในที่เกิดเหตุส่วนใหญ่จะเป็นศพที่พิสูจน์ทราบไม่ได้ (Unidentified Deceased Body) ดังนั้นในใบบันทึกการค้นหาศพในสนาม จะต้องระบุพื้นที่ (Zone) ที่พบศพด้วยซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการพิสูจน์ทราบที่มาของศพนั้น

ศพที่เสียชีวิตระหว่างนำส่ง รพ.สนาม จะมีทั้งศพที่พิสูจน์ทราบได้ (Identified Deceased Body) และศพที่พิสูจน์ทราบไม่ได้ (Unidentified Deceased Body) ซึ่งใบบันทึกการค้นหาศพในสนาม (DD 896) ที่ระบุพื้นที่ (Zone) ที่พบศพจะเป็นส่วนสำคัญในการพิสูจน์ทราบที่มาของศพนั้นเช่นกัน

ศพที่เสียชีวิตที่ รพ.สนาม ส่วนใหญ่จะเป็นศพที่พิสูจน์ทราบได้ (Identified Deceased Body) เนื่องจากต้องมีการชันสูตรศพที่เสียชีวิตมาก่อน รวมทั้งบันทึกและวิจัยสาเหตุการตายลงในป้ายเสนารักษ์ติดมากับศพเสียก่อน

2. ศพจะถูกนำส่งมายังจุดลงทะเบียนศพ (Grave Registration Point) ในพื้นที่รวบรวมพิสูจน์ทราบและส่งกลับเป็นจุดแรก โดยเจ้าหน้าที่ทะเบียนศพจะทำการบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่พบศพ และออกหมายเลขประจำศพ รวมทั้งคัดแยกประเภทที่มาของศพจากพื้นที่ต่าง ๆ

3. ดำเนินกรรมวิธีต่อศพและทรัพย์สิน โดยจะทำความสะอาดศพเพื่อชำระล้างสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ที่อาจปนเปื้อนมากับศพ หากศพนั้นมาจากพื้นที่ปนเปื้อนเชื้อโรคหรือสารพิษจะต้องทำการชำระล้างสารเคมีเสียก่อน ในขั้นตอนนี้จะทำการคัดแยกทรัพย์สินที่ติดมากับศพเก็บใส่ถุงทรัพย์สิน

แผนผังที่ 2 การพิสูจน์อัตลักษณ์บุคคล

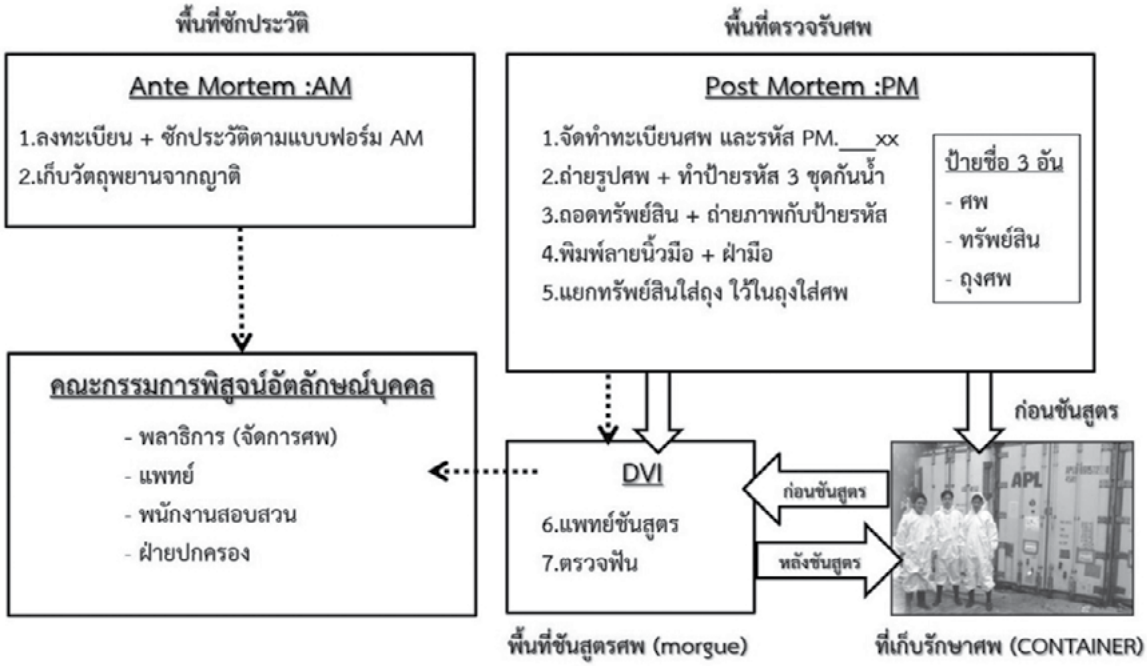

ที่มา: กองทัพบก, 2513

บันทึกข้อมูลศพตามแบบรายงานการบันทึก บันทึกภาพผู้เสียชีวิตและการพิมพ์ลายนิ้วมือ เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศพให้ได้มากที่สุด

4. ดำเนินกรรมวิธีพิสูจน์อัตลักษณ์บุคคล โดยศพที่ดำเนินกรรมวิธีต่อศพและทรัพย์สินเรียบร้อยแล้ว จะนำศพไปไว้พักคอยที่รถห้องเย็นหรือพื้นที่ห้องเย็นเก็บรักษาสภาพศพ เพื่อรอการพิสูจน์อัตลักษณ์บุคคลจากแพทย์ทหารชุดพิสูจน์อัตลักษณ์บุคคล (Disaster Victim Identification) ด้วยวิธีการทางนิติวิทยาศาสตร์ โดยใช้กระบวนการตรวจพิสูจน์ตามมาตรฐานขององค์กรตำรวจสากล (INTERPOL /DVI GUIDE) เพื่อเก็บข้อมูลในการตรวจสอบ DNA จากศพ สำหรับเป็นข้อมูลเอกลักษณ์สำคัญในการระบุตัวบุคคล และบันทึกข้อมูลลงใน แบบฟอร์ม PM (Post Mortem)

5. หลังจากนั้นศพจะถูกนำไปเก็บในพื้นที่พักศพชั่วคราว เพื่อรอการติดต่อของญาติผู้เสียชีวิตมารับศพโดยผ่านขั้นตอนการรวบรวมและจัดทำข้อมูลผู้สูญหายอย่างเป็นระบบ ด้วยการสอบถามข้อมูลจากญาติหรือจากแหล่งข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมถึงจัดเก็บตัวอย่างสารพันธุกรรมจากบุคคลในครอบครัว ซึ่งข้อมูลที่ได้ทั้งหมดนี้จะถูกบันทึกลงในแบบฟอร์ม AM (Ante Mortem)และนำมาเปรียบเทียบข้อมูลในแบบฟอร์ม PM (Post Mortem) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องจากคณะกรรมการพิสูจน์อัตลักษณ์บุคคลก่อนส่งมอบศพให้ไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่อไป

การทำบันทึกเนื่องจากเป็นศพประเภทพิสูจน์ทราบไม่ได้ (Unidentified Deceased Body) ข้อมูลที่บันทึกด้านการทะเบียนศพจึงเป็นสิ่งสำคัญในการพิสูจน์ทราบศพผู้เสียชีวิตทั้งนี้สามารถนำแบบบันทึกศพสนามในทางทหารมาปรับใช้ได้สำหรับรายละเอียดอาจมีการปรับปรุงเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับสถานการณ์, กฎหมายและข้อบังคับในประเทศเพิ่มเติมได้

แผนผังที่ 3 การจัดพื้นที่จัดการศพสนาม

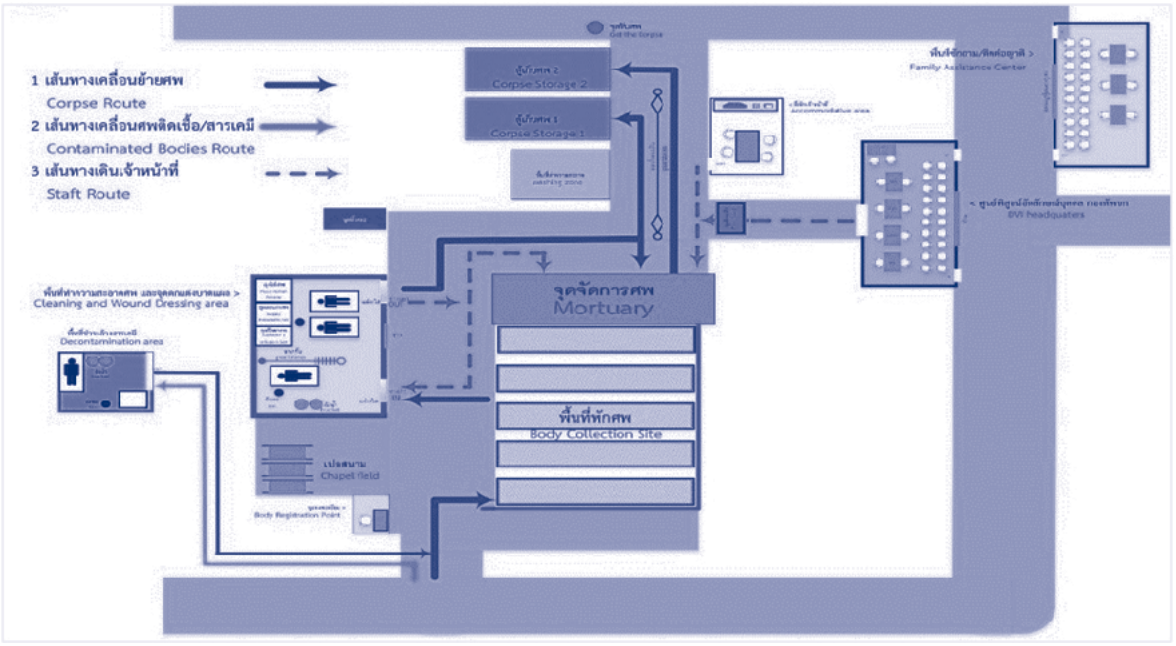

ที่มา: กองทัพบก, 2513

บทบาทของการศพสนามในภารกิจเก็บร่างผู้เสียชีวิตติดเชื้อในสถานการณ์การแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) (กองบริหารการสาธารณสุข (กบรส.), 2564) (เก่งพงศ์ แก้วรากมุก, พ.ต., บดินทร์ มั่งคั่ง, ร.อ.,ชัยธัช เกิดบุญส่ง, ร.ท., (ม.ป.ป.).)

เนื่องจากภาวะวิกฤติการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่เกิดขึ้นในประเทศ ได้ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มีจำนวนประชาชนติดเชื้อและเสียชีวิตเพิ่มขึ้นในหลาย ๆ จังหวัด ทั่วประเทศ จากเหตุการณ์ที่มีประชาชนติดเชื้อโควิด 19 เสียชีวิตในสถานที่สาธารณะและยังไม่มีหน่วยงานใดเข้าให้ความช่วยเหลือ จนทำให้ประชาชนผู้พบเห็นวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างมากในสื่อสาธารณะ หน่วยทหารจึงได้เข้าให้ความช่วยเหลือเป็นการเร่งด่วน โดยหมวดการศพ กองทหารพลาธิการ กองพล ซึ่งได้จัดเป็น “ชุดจัดการศพ” เพื่อทำการเคลื่อนย้ายศพประชาชน ผู้ติดเชื้อที่เสียชีวิตในพื้นที่ ไปประกอบพิธีทางศาสนายังฌาปนสถานหรือวัดในพื้นที่ โดยจะทำงานร่วมกันกับอาสากู้ภัยในพื้นที่

การดำเนินการต่อศพที่ติดเชื้อหรือสงสัยว่าติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์นี้ จะมีเรื่องมาตรการป้องกันและความปลอดภัยของผู้ปฏิบัติงานเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นแนวทางและวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบโดยตรงนั้น จำเป็นต้องถูกนำมากำหนดเป็นแนวทางการปฏิบัติให้แก่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน เพื่อลดความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในระหว่างปฏิบัติงานที่ต้องสัมผัสกับศพผู้เสียชีวิตที่ติดเชื้อโดยตรง

โดยปกติหน่วยงานหลักในการทำหน้าที่ “เก็บร่างพลเรือนผู้เสียชีวิตติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เพื่อนำไปประกอบพิธีฌาปนกิจ” คือ “กลุ่มอาสากู้ภัย” ซึ่งจะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (ปภ.) กระทรวงมหาดไทย เช่น มูลนิธิร่วมกตัญญู มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง มูลนิธิพุทธรรม31 นครราชสีมา (ฮุก 31) และกลุ่มอาสาอื่น ๆ แต่ด้วยจำนวนตัวเลขผู้เสียชีวิตที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้กลุ่มอาสากู้ภัยเองก็ประสบกับปัญหาเช่นกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ กทม./ปริมณฑล

แผนผังที่ 4 การจัดกำลังพลชุดจัดการศพ

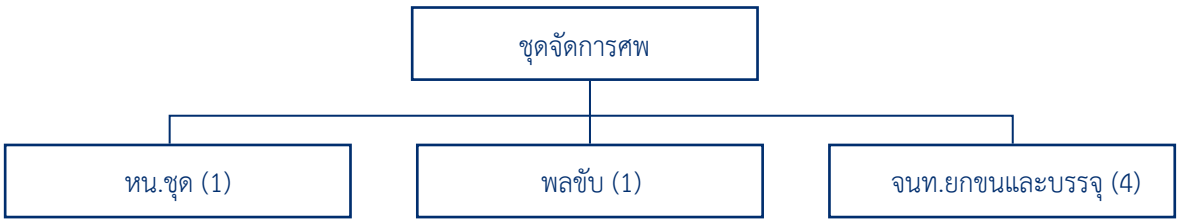

ที่มา: กองทัพบก, 2513

การเข้าให้การช่วยเหลือในสถานการณ์เช่นนี้ ญาติครอบครัวผู้เสียชีวิตจะร้องขอความช่วยเหลือผ่านทาง “ศูนย์ประสานงานต้านภัยโควิดกองทัพบก (Anti–Coronavirus 2019 Army CALL CENTER)” จากนั้นชุดจัดการศพจะเข้าไปในพื้นที่ตามที่รับแจ้ง เพื่อดำเนินการเคลื่อนย้ายศพต่อไป

การจัดกำลังพลชุดจัดการศพ : 1 ชุดจะประกอบด้วย จนท.จำนวน 6 นายดังนี้

หน.ชุด : กำกับดูแลการปฏิบัติ ประสานงานกับจนท. ในพื้นที่ /รพ.

พลขับ : ฉีดน้ำยาฆ่าเชื้อภายนอก ถุงบรรจุศพรวมทั้ง จนท.และ รถที่ขนส่งระหว่างและหลังเคลื่อนย้ายศพ

จนท.ยกขนและบรรจุ : ยกศพและบรรจุศพใส่ถุงเก็บศพ/โลงศพ

การเตรียมการ

กำลังพลเข้ารับการอบรมเรื่องการเคลื่อนย้ายศพผู้เสียชีวิตจากการแพร่ระบาดโควิด 19 จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องการปฏิบัติต่าง ๆ ที่สำคัญอาทิ

1. วิธีการบรรจุศพใส่ถุงใส่ศพและหีบศพ
2. วิธีการเคลื่อนย้ายศพ
3. การพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อสถานที่และส่วนบุคคล
4. วิธีการสวมใส่และถอดอุปกรณ์ป้องกันอย่างถูกวิธี

วิธีการปฏิบัติในการเคลื่อนย้ายศพ มีอยู่ 2 กรณี

กรณีที่ 1 เสียชีวิตในโรงพยาบาล

เมื่อผู้เสียชีวิตได้รับการยืนยันว่าติดเชื้อโควิด 19 แพทย์จะทำการออกใบรับรองการเสียชีวิตให้กับญาติเพื่อนำไปกระทำพิธีทางศาสนาต่อไป

กรณีที่ 2 เสียชีวิตนอกโรงพยาบาลหรือในชุมชนที่อยู่อาศัยหรือที่สาธารณะ

แพทย์นิติเวชและตำรวจในท้องที่ทำการตรวจสอบผู้เสียชีวิต กรณีเข้าเกณฑ์ตรวจสอบโรคให้นำศพไปที่โรงพยาบาล กรณีไม่เข้าเกณฑ์ตรวจสอบโรคทำการออกใบรับรองการเสียชีวิตและดำเนินการตามพิธีทางศาสนาต่อไป

สรุป

สถานการณ์ในสนามรบยามศึกสงครามหรือในยามเกิดภัยพิบัติขนาดใหญ่จะมีส่วนที่เหมือนกันอยู่ คือ เป็นพื้นที่วิกฤตและอยู่ในสถานการณ์ที่มีความเสี่ยงสูง ดังนั้นการดำเนินการต่างๆ ในพื้นที่จะต้องมีความชัดเจน แต่อ่อนตัวเพื่อให้ส่วนต่าง ๆ ที่ต้องปฏิบัติงานในพื้นที่นั้น สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างสอดคล้องและรวดเร็ว ดังนั้นการนำองค์ความรู้เรื่องการศพสนามในทางทหารที่มีอยู่แต่เดิมมาปรับใช้ในการจัดการต่อศพผู้เสียชีวิตในยามเกิดภัยพิบัตินั้น กระบวนการขั้นตอนการดำเนินกรรมวิธีต่อศพ ระบบการจัดการด้านการศพต่างๆ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนไป ซึ่งจะต้องวิเคราะห์ถึงหนทางการปฏิบัติที่ดีที่สุดในการนำไปใช้และขยายผลการปฏิบัติร่วมกันได้ โดยในกองทัพจะมีหมวดการศพ กองทหารพลาธิการกองพล ซึ่งกระจายอยู่ในหน่วยทหารทั่วประเทศ หากสามารถเข้าปฏิบัติการในพื้นที่เกิดเหตุได้ทันทีพร้อมกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในประเทศ ตลอดจนความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อเข้าคลี่คลายสถานการณ์ที่เลวร้ายได้อย่างทันท่วงที หรืออาจใช้หน่วยงานทางทหารซึ่งมีความพร้อมทั้งกำลังพลและยุทโธปกรณ์เข้าไปในพื้นที่เกิดเหตุการณ์ทันทีเพื่อคลี่คลายสถานการณ์ในพื้นที่ในเบื้องต้น จัดระเบียบ

ตารางที่ 1 อุปกรณ์และเครื่องมือที่จำเป็นในการเคลื่อนย้ายศพ

ลำดับ	รายการ	จำนวน	หน่วย
	ประจำชุดจัดการเคลื่อนย้ายศพ		
1	ยานพาหนะ	1	คัน
2	ถุงเก็บศพ	90	ใบ
3	ผ้าใบเคลื่อนย้ายผู้เสียชีวิต	3	อัน
4	เปลสนาม	2	หลัง
5	เครื่องฉีดพ่นฆ่าเชื้อละอองนาโน	1	เครื่อง
6	เครื่องฉีดพ่นแบบมือโยกขนาด 20 ลิตร	2	เครื่อง
7	น้ำยาฆ่าเชื้อ (เบนซาโคเนียม คลอไรด์)	20	ลิตร
8	แอลกอฮอล์ฆ่าเชื้อ 70 %	13	ลิตร
9	เครื่องฉายแสง UV แบบ 1 หลอด	2	เครื่อง
10	เครื่องฉายแสง UV แบบ 3 หลอด	1	เครื่อง
11	เครื่องฉายแสง UV แบบ 4 หลอด	1	เครื่อง
	อุปกรณ์ป้องกันส่วนบุคคล		
1	ชุดป้องกันเชื้อโรค และสารเคมี	180	ชิ้น
2	ชุดกาวน์พลาสติกแขนยาว	180	ชิ้น
3	หน้ากากอนามัย N95	180	ชิ้น
4	ผ้าคลุมหมวก	180	ชิ้น
5	แว่นตาป้องกันแบบใส	12	ชิ้น
6	กระบังหน้าแบบใส	180	ชิ้น
7	ถุงมือยางธรรมชาติ	180	คู่
8	ถุงมือยางสังเคราะห์	180	คู่
9	รองเท้าบูทยาง	12	คู่
10	ถุงคลุมรองเท้า	180	คู่

หมายเหตุ อุปกรณ์ป้องกันส่วนบุคคลสามารถปฏิบัติภารกิจได้จำนวน 30 ครั้ง ล้างมือทั้งถุงมือด้วยแอลกอฮอล์, น้ำยาฆ่าเชื้อทุกครั้งหลังจากปฏิบัติแต่ละขั้นตอน

ที่มา: กองทัพบก, 2514

พื้นที่ รวมทั้งจัดตั้งส่วนงานที่จำเป็นชั่วคราวก่อนส่งมอบพื้นที่ให้กับหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องนั้น ๆ ดำเนินการต่อไป

ในมโนภาพของเหล่า “ทหารพลาธิการ” อาจจะมิใช่เพียงการปฏิบัติการในทางทหารเรื่องการส่งกำลังบำรุงในกิจการสายพลาธิการอีกต่อไป เราอาจจะเห็นเหล่าทหารพลาธิการได้เข้าไปมีส่วนร่วมปฏิบัติการในภารกิจด้านการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมและบรรเทาภัยพิบัติขนาดใหญ่ (HA/DR) ทั้งในประเทศและในระดับภูมิภาคอาเซียน ซึ่งจะเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งของกองทัพได้ในอนาคต

บรรณานุกรม

กองทัพบก. (2514). คู่มือราชการสนามว่าด้วย เจ้าหน้าที่การศพในเขตยุทธบริเวณ รส. 10-63. ประจวบคีรีขันธ์ : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ ค่ายธนะรัชต์.

กองบริหารการสาธารณสุข (กบรส.),สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2564). แนวทางการจัดการศพที่ติดเชื้อหรือสงสัยว่าติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Guidance for Handling of Human Remains of Confirmed or Suspected COVID 2019)". สืบค้น 11 มกราคม 2564 จาก https://ddc.moph.go.th/viralpneumonia/file/ghealthcare/g05 cremation040564.pdf.

เก่งพงศ์ แก้วรากมุก, พ.ต., บดินทร์ มั่งคั่ง, ร.อ.,ชัยธัช เกิดบุญส่ง, ร.ท.(ม.ป.ป.). แผนบทเรียน ชุดจัดการเคลื่อนย้ายศพ (ผู้เสียชีวิตจากการแพร่ระบาดโควิด-19) กองทหารพลาธิการ กองพลทหารปืนใหญ่ต่อสู่อากาศยาน.

ประสาน วังกานนท์. ร.อ.. (2511). คำแนะนำในการทำหน้าที่การศพสนาม. โรงเรียนทหารพลาธิการ กรมพลาธิการทหารบก. กรุงเทพ.

สถานทูตสหพันธรัฐรัสเซีย ประจำราชอาณาจักรไทย. (2559). การฝึกร่วมระหว่างคณะทำงานผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทหารกับคณะทำงานผู้เชี่ยวชาญด้านการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมและการบรรเทาภัยพิบัติ (ADMM-Plus Military Medicine-Humanitarian Assistance and DisasterRelief Joint Exercise 2016 : AM-HEx 2016) ณ ค่ายนวมินทราชินี จังหวัดชลบุรี และพื้นที่ใกล้เคียง. สืบค้น 11 มกราคม 2564 จาก Humanitarian aid and disaster relief exercise closed in Thailand (mid.ru),